

УДК. 938.1

НАДЕ ПРОЕВА

ПРИЛОГ КОН ИСТОРИЈАТА НА АНТИЧКИТЕ МАКЕДОНЦИ

На крајот од праисторискиот период на север од Хелените живееле Македонците, северозападни Илирите, а североисточно Тракијците, според наративните извори, сите варварски народи. Нивните први контакти со Хелените, (ако ги исклучиме оние од микенско време, зошто Ахајците не се Хелени), се од времето на грчката колонизација и првите податоци за нив се од подоцнежниот период, со митолошко-легендарен карактер, иако нивна подлога, несомнено се историски настани кои историчарот треба да ги реконструира. Пишувани за периодот за кој, освен усната традиција немало други извори, со намера да им се даде легитимитет на состојбите од нивно време, во минатото се барало оправдување за постигнување на одредена цел. Поради тоа историчарот треба да биде крајно критичен кога ги користи, дотолку повеќе што до нас се дојдени со уште подоцнежни дополнувања и неавтентични т.е. од втора-трета рака.

Кралската династија Аргеади ја формирала првата македонска држава во Долна Македонија. Според Херодот (VIII, 137—8) трите браќа Гауан, Аероп и Пердика, потомци на Хераклидот Теменос (оттаму и името Темениди), „побегнале од Аргос во Илирија навлегувајќи во Горна Македонија стигнаа во градот Лебаја“.* За разлика од Херодот кој никаде не прецизира за кој Аргос станува збор, Апијан (Syn. 63) вели дека тоа бил „Аргос во Орестида“. За Аргос кај Херодот обично се мисли дека е Аргос на Пелопонез поради неговиот податок (I, 56) дека Лакедемонците се од дорски род и дека: „За време на кралот Девкалион ја населуваа земјата Фтиотида, а за време на Дор, синот на Хелен, земјата под Оса и Олимп, наречена Хистијаотида. Откако од Хистијаотида беа истерани од Кадмејците се вдомиле на Пинд, (и) биле наречени Македонци. Оттука повторно преминаа во Дриопида и од Дриопида така дојдоа на Пелопонез и се нарекоа Дорци“. Толкувањето дека

* Македонскиот превод на сите цитати на античките извори е мој бидејќи за дел од нив нема превод кај нас, а од српскохрватскиот превод на другите извори донекаде се разликува во прецизноста.

Македонците се Дорци не произлегува експлицитно од овој пасус. Имено истераните Дорци можеле да се наречат Македонци затоа што се измешале со Македонците во областа на Пинд. Дотолку повеќе што и Диодор од Сицилија (IV, 67, 1) вели дека Дорците биле истерани од нивните области во кои се населиле Кадмејците, но не ги поврзува со Македонците. И другиот податок кај Херодот (VIII, 43) за бројот на бродовите на учесниците од Пелопонез во битката кај Саламина, дека тие: „...освен Хермионците, биле Дорци и Македонци кои тргнале од Еринеј и Пинд и најпосле од Дриопида“, не ги изедначува Дорците и Македонците, како што обично се толкува, туку само потврдува дека во Дорската миграција учествувал и дел од Македонците. Овие преданија се одраз на племињата во последната индоевропска миграција (дорската) за која Хелените имале само замаглени претстави, а археолошките извори покажуваат дека последните бранови на миграцијата тргнале некаде од Епир и областите околу Пинд. И други извори (Теопомп, Јустин, Г. Синкел) кои зборуваат за доаѓањето на македонската династија од Аргос, не го определуваат градот поблиску. Кај Павзаниј и Синкел пак, одразени се борбите на Аргеадската династија со соседните династии и нејзиното мешање во нивните меѓусебни борби: Орести и Еордајци (G. Synkellos 198 A), а еден од нив бил Кисеј (Paus. IX, 40). Во извадокот пак од изгубеното апологетско дело на Еврипид „Архелај“ (Hgin. Fab. 219), се споменува Кисеј при што неговиот противник Каран овде „отстапил“ пред Архелај, убав пример за „употребата“ на легендите и доколку не беа сочувани другите верзии за родоначелник на династијата, ќе го имавме Архелај наместо Каран. Кога се знае дека Орестиде се викала и Макета,¹ тогаш е јасно дека може да стане збор само за Аргос Орестикон. Од друга страна пак Херодот (V, 22) кога зборува за учеството на Александар I (498—454) во трчање на Олимписките игри вели дека Хелените „...му забраниле знаејќи дека игрите не, за натпревар на варварите, туку за Хелените се. Откако Александар докажа дека е Аргеец се просуди дека е Хелен и натпреварувајќи се во стадион, стигна прв. Ова значи, така некако се случи“. Паѓа во очи терминологијата на Херодот: докажал, просудија (решија), така некако се случи (значи не е сигурен). Ако Александар бил Хелен не ќе имало потреба од докажување на хеленското потекло. Самиот пак Херодот секогаш го определува со епитетот Македонец. Од друга страна се поставува прашањето зашто на Александар му било потребно учеството во Олимписките игри? Затоа што тоа е време кога Македонија е многу поголема и појаква од кој и да е полис та може да има водечка улога во тогашниот свет. Излегувањето на меѓународна сцена било можно

¹ X Меловски — Н. Проева, Македонија во делото De thematibus на Константин VII Порфирогенит, Ж. А. 37, 1987, стр. 28.

само преку Олимписките игри, а услов за учество било хеленското потекло. Другото прашање кое се наметнува е: Зошто Хелените ја прифатиле оваа верзија на легендата? Се разбира од корист т.е. економски причини за да ја оправдаат својата колонизаторска политика на македонското крајбрежје. Друг пример за оправдување на таа политика дава Euphorion од Евбоја (3 в. п.н.е.) кој вели дека Каран дошол во Македонија на чело на хеленски колонисти. За отпорите на кои наидувале Хелените најдобро зборуваат неуспешните обиди за формирање на Амфипол сè до 437 г. п.н.е. Кога пак во ноќта пред битката кај Платаја 479 г. п.н.е. Александар божем дошол кај атинските предстражи за да им ги каже намерите на Мардониј, Херодот (IX, 44—5) му ги става во устата овие зборови: „И самиот јас Хелен по род сум од дамнина и не би сакал да ја видам Хелада наместо слободна, поробена“ велејќи им дека во случај на победа некој треба да се сети и на неговото ослободување, имено неговиот татко Аминта (541—498) ја признал персиската власт, Нег. V, 18), и на ова негово опасно дело. Ако претпоставиме дека зборовите на Александар се автентични се поставува прашањето зошто се претставил како Хелен и дали верувал во тоа. Од реченицата „не би сакал да ја видам Хелада поробена“ се гледа дека во неговата свест е присутна разликата меѓу Хелада и Македонија и дека тоа го прави од политички причини. Имено во колку Хелада би била потчинета од Персија Македонија која е веќе во вазален однос не би можела да има поинаква судбина. Инаку неговиот антиперсиски став јасно е даден кај Херодот (V, 18—22) и желбата за независност го тера да бара истомисленици и сојузници. А за да не биде тоа залудно, т.е. да не се сфати како провокација

---

² Во вистинитоста на оваа (кај Херодот нема одговор од Атињаните) и другите епизоди: убиството на целата персиска делегација, учеството на Александар I на Олимписките игри (го нема неговото име во списоците на победниците — Олимпиониките, ниту има доказ за учество на Македонци на овие игри сè до Филип II) не веруваат повеќемина од истражувачите меѓу кои и E. N. Borza, *Athenians, Macedonians and the origin of the Macedonian house*, *Hesperia*, suppl. XXI/1, 1982, стр. 9—11, кој мисли дека „македонските олимписки“ игри биле воведени во Дион, веројатно од Архелај токму заради тоа што Македонците, како не Хелени не можеле да учествуваат на хеленските олимписки игри во Елида, Пелопонез. Легендата за хеленското потекло на македонските кралеви од Херодот ја презел Тукидид, а Еврипид, за време на престојот на македонскиот двор ја разубавил и го вовел во игра Делфското пророчство како доказ за аргоското потекло, кое ако постоело пред тоа ќе било искористено од Александар и спомнато од Херодот. И затоа според авторот „Теменидите треба да исчезнат од македонската историја“ и да се користи само терминот Аргеади, *cf. op. cit.* стр. 12. До заклучоци блиски на E. Borza дошол и В. Вешевлиев, *Къмъ въпроса на народността на старитѣ Македонци*, *Годишникъ на Софийския Университетъ, Историко-Филологически фак.* XXVIII/8, 1932, каде темелно ги претресол сите извори, чија расправа не го доби заслужениот одглас, најверојатно поради јазикот на кој е напишана. Инаку теменидското потекло на македонската куќа меѓу другите го застапува и N. G. L. Hammond, *A history of Macedonia*, t. II, Oxford, 1979, глава I.

од противничкиот табор, ќе биде уверлив само ако се претстави како Хелен. Ако навистина се чувствувал Хелен може да се постави прашањето зошто не се обидел да премине во грчкиот табор. Мора да се признае дека тоа би било речиси неизводливо поради присуството на огромната персиска војска при што незаштитената Македонија би била оставена на милост и немилост на Персијците (како Атина во 480 г. заради прифаќањето на стратегијата на Темистокле), а во случај на пораз на Хелените дефинитивно потчинета. Се работи за мудар политички потег на Александар, со кој сака со минимум жртви да постигне максимум, што е карактеристична константа на севкупната надворешна политика на македонските кралеви³ и претставува антиципација на тоа што ќе се случи во времето на Филип II кога ваквата политика ќе кулминира. И епитетот Филхелен кој се дава на странци дури и во поново време (примерот со Бајрон) укажува на етничка различност. Дека Македонците не се чувствувале Хелени доказ е одговорот на Филип V (221—179) на барањето на Етолците, со што го насмеал Т. Кв. Фламинин на состанокот во Локрида 198 г. п.н.е.: „Од која Хелада ми наредувате да отстапам и како ја определувате? Повеќето од Етолците не се Хелени, земјата (ethnos) на Апрајците и Аподотите како и на Амфилохијците не се Хелада. Или нив мене ми ги отстапувате? (Pol. XVIII, 5, 7). Во прилог на вакво определување на Хелада се и податоците на Thuk. II, 68, 5 (жителите на Агрос во Амфилохија го презеле грчкиот јазик од Амбракијците, а другите Амфилохијци се варвари) и на Т. Liv. XXXI, 29 дека Етолците, Акарнанците и Македонците имале сличен јазик. И Плутарх (Arat., 16) вели дека Хелените македонската власт ја доживувале како туѓа и надворешна.

Како се интерпретираат овие податоци во науката? Некои ги земаат здраво за готово и Македонците ги идентификуваат со Хелените, а други пак го прифаќаат хеленското потекло на македонската кралска куќа, додека народот го одделуваат. Потврда за ова наоѓаат во писмото на Исократ од 346 г. до Филип II: „Хелените не се навикнати да поднесуваат монархија, а другите народи не се во состојба без таква власт да го управуваат својот живот.“ (Phil., 106—108) та затоа Аргеадите отишле да владеат во Македонија кај туѓ народ. Потоа го советува да им биде добротвор на Хелените, крал на Македонците и господар на варварите (Ib., 154). Имено сфаќајќи дека полисот е надживеана општествена формација, дека Хелените не можат сами да се обединат и дека ќе бидат плен на Македонците, а за да го направи тоа безболно, од антимаке-

³ И во Пелопонеската војна, Архелај е, де на страна на Спарта, де на Атина, во зависност од распоредот на силите и во склад со сопствените интереси. Исто и Е. N. Vogza, op. cit., стр. 13 мисли дека легендите биле „фабрикувани“ од самиот Александар кој преку своето божемно хеленско потекло сакал да го заштити кралството т.е. македонското крајбрежје од атинскиот империјализам.

донскиот преминува во промакедонскиот табор. Демостен пак во своите познати говори против Филип, Олинтиките и Филипиките најпогрдно се изразува за него и неговата земја: „...не само што не е Хелен, не е ниту сличен на Хелените, туку варварин оттаму (земјата, за која) што ништо добро не може да се каже, туку и погубен Македонец од каде (земјата) ни еден достоин роб немаше ни порано да се добие“ (Phil., 3, 31)^{3a} Добро е познато дека терминот варварин во антиката означувал не само човек кој не зборувал грчки туку и таков чиј севкупен живот се разликувал од грчкиот (поинаква култура), што значи дека за етничкото определување предвид се земал и грчкиот цивилизациски елемент. Во историјата на Македонците дадена од македонска гледна точка, М. Ёрингтон⁴ податоците од наративните извори за негрчкото потекло на Македонците ги минимизира условувајќи ги со конфликтот меѓу Атина и Филип II, кој створил предрасуди како во антиката така и во сегашноста. Ако терминот варварин бил условен со политичките непријателства, тогаш и Спартанците би биле варвари за Атињаните барем во време на Пелопонеската војна! Ако било така, тогаш со кои „предрасуди“ ќе се објаснат податоците во изворите од V в. п.н.е.? Така Трасимах од Калхедон во споредба со Тесалците, кралот Архелај (413—399) го нарекува варварин, а кај Псеудо-Херодот Македонците се нарекуваат варвари и најголеми непријатели на Хелените. И од описот на Тукидид, IV, 124 за сојузништвото меѓу Брасида и Пердика за борба против Арабај од Линкестиди 424 г. „Едниот, кој владееше со Македонците, водеше хоплити од Хелените вдомени (во неговата земја), а другиот останатите (хоплити) од Пелопонесците, Халкидијците и Акантијците и од други (кои дале хоплити) секој според можноста. Вкупно хоплити од Хелените (имаше) повеќе од 3.000, придружувани со вкупно коњаници од Македонците со Халкидијците безмалку 1.000, и друго големо мнозинство на варвари“, произлегува дека Македонците се варвари. Тукидид ги вбројува хоплитите од оние Хелени кои живееле во Македонија заедно со хоплитите на Брасида а не со Македонците, а македонската и халкидиската коњаница со другото мнозинство на варвари.

За јазикот на Македонците пак, во наративните извори има само индиректни податоци. Така Страбон (VII, 7, 8) вели: „Некои, областа која се протега до Коркира ја нарекуваат Македонија, аргументирајќи го тоа (со фактот) дека и косата и дијалектот и облеката и другите работи што ги користат им се многу блиски, а некои од нив се двојазични“. Овој податок мора да се однесува на многу постаро време, пред „одделува-

^{3a} Подробно за Демостен види ја најновата студија на P. Carlier, Demosthènes, Paris, 1990 и мојт приказ за неа во Ж. А. 40, 1990, во печат.

⁴ M. Errington, Geschichte Makedoniens von den Anfängen bis zum Untergang des Königreiches, München, 1986, non vidi, cf. M. B. Hatzopoulos, Gnomon, 60, 1988, стр. 596—603.

њето“ на Епир од Македонија кое морало да се случи заради различноста на племињата, на што укажува и двојазичноста. Со овој податок може да се објасни зошто Страбон (IX, 434) ги става Орестите, Пелагонците и Елимиотите меѓу Епирците, додека за Полибиј (XVIII, 47, 6) тие се Македонци.^{4a} Ј. Калерис⁵ тврди дека Страбон мислел на грчко-илирски билингвизам (како да е докажано дека македонскиот јазик е грчки) што е спротивно на општо прифатениот став дека Епирците не се Илири! Во описот на судењето на Филота кај Куртиј Руф (VI, 33—36) се вели дека Александар го прашал дали ќе зборува на татковскиот јазик, а кога Филота одговорил дека нема, за полесно да го разберат и другите кои се присутни покрај Македонците, Александар му префрлил дека татковскиот јазик му се гади. Од ова јасно се гледа дека Грците не го разбирале лесно македонскиот јазик. Опишувајќи ги борбите меѓу Антигон и Евмен во Месопотамија (опсадата на тврдината Нора) Плутарх (Eumen, 14, 5) вели: „... а оние (војници) откако го видоа (Евмен) веднаш го поздравил на македонски“. На папирусот од Ком Али ел Гаман кој му се припишува на Hieronimos од Кардија стои: „... го праќа веднаш мажот Ксенија кој зборуваше македонски“, а на епитафот од 3 в. п.н.е. стои дека девојчето Нике која (имала) 2 месеца (била) од *fōné makedonikēn* што покажува дека јазикот или барем споменот за него бил жив 500 год. по смртта на Александар Македонски.⁶

Каков бил тој јазик? За жал не е сочуван ниеден текст ниту натпис на македонски јазик. Бројните истории на Македонија наменети за широка публика биле пишувани на атички дијалект кој важел како меѓународен јазик, што се потврдува и со одговорот на Филота кој вели: дека од порано, татковскиот јазик не се употребувал во односите со другите народи (C. Ruf., VI, 10, 23). Александар Македонски, атичкиот дијалект ќе го озваничи во својата држава, и тоа се зема како аргумент за две спротивни мислења за етничката припадност на Македонците. За некои тоа е доказ за грчко потекло на Македонците, а за други за негрчко, зошто се знае дека грчките племиња љубоморно го чувале својот дијалект, та ако Македонците биле Грци ќе го земеле својот, а не атичкиот дијалект. Меѓутоа постапката на Александар Македонски е многу јасна и мотивирана од политички причини. Имено атичкиот

^{4a} Овој податок се користи како доказ за грчкото потекло на Македонците, но се превидува фактот дека не се нарекува Македонија Епир, туку Епир Македонија, што би можело да се толкува дека Епирците се Македонци а не Грци, дотолку повеќе што нивниот дијалект за Хелените бил варварски, cf. R. Katičić, *Epirska plemena i njihov jezik*, *Ž. A.* 21, 1971, стр. 375—380, та индиректното изведување на грчкото потекло на Македонците преку Епирците е неприфатливо.

⁵ Les anciens Macedoniens, *etude linguistiques et historiques*, t. II/1, Athènes, 1976, стр. 472.

⁶ M. V. Hatzopoulos, *Artemis Digaia Blaganitis en Macédoine*, BCH, CXI, 1987, стр. 411.

т.е. јонскиот дијалект бил јазик со кој Хелените (прво јонските градови во М. Азија, а потоа и другите) со векови пред него комуницирале со Истокот, и наметнување на друг јазик во неговата голема Империја би довело до отпор против македонската власт. Тоа Александар го избегнувал и на други начини (вклучување на Персијци во управата заради нивната борбеност и развиениот административен апарат) по цена на незадоволство на своите Македонци, а во склад со неговите космополитски сфаќања, како и желбата за обединување на целиот свет под негова власт.

Од македонскиот јазик сочувани се над 100 глоси (главно од Хесихиј, 5 в. н.е.) за кои не постои исцрпна лингвистичка студија нити специјалист. Досегашните анализи на дел од нив покажуваат дека има зборови со грчки корен кои се од воената терминологија и хирургија преземени со воените техники. Втората група се зборови кои личат на грчките но ниту морфолошки, ни фонетски не се во склад со законите на грчкиот јазик и укажуваат на припадност на една јазична фамилија и третата, најбројна група, се зборови кои ни по форма ни по звучност не можат да бидат грчки. Во зависност од тоа на која група ќе ѝ се даде предност македонскиот јазик се дефинира како: грчки дијалект, стадиум во развојот на грчкиот, негрчки, посебен, илирски, дури и мешан јазик од илирски и атички супстрат⁷ што е несфатливо бидејќи јонскиот не може да биде супстрат на македонскиот кога се тврди дека биле Дорци! Ако во 19-от в. некој јазик можеше да се дефинира како мешан, што би значело вештачки јазик, денес компаративните лингвистички проучувања покажаа дека не постои мешан јазик туку само влијанија и позајмици од друг јазик и дека вештачки јазик можат да направат само лингвисти и тоа свесно како што е случајот со есперанто.

Во решавањето на ова прашање можат да се користат и ономастичките податоци кои се најбројни, почнувајќи од личните имиња на историските личности во наративните извори до оние на обичните луѓе на натписите (кои се најбројни во римскиот период та затоа е потребна голема критичност). Добар дел од македонските имиња раширен е во грчкиот свет

---

⁷ Критички преглед на мислењата за народноста на античките Македонци дава и I. Pudić, *Staromaakedonski jezik* God. СБИ IV/2, 1966, стр. 5—14. Толкувањето на П. Илиевски, Балкански лингвистички студии, Скопје, 1988, стр. 52 дека „јазикот на македонските освојувачи бил еден, грчки... а јазик на народните друг, што не го разбирале Грците“ како и на R. Katičić, *O jeziku i narodnosti starih Makedonaca*, God. СБИ XIII/11, Сарајево, 1976, стр. 352 се неприфатливи, бидејќи Македонците, како и секој народ, без оглед на компонентите кои учествувале во неговата етногенеза се формирале на тлото каде што ја основале својата држава. Овде всушност се мешаат две различни работи: македонскиот јазик и атичкиот дијалект кој бил употребуван од македонските кралеви во дипломатијата, cf. C. Ruf. VI, 10, 23, а легендарните преданија за туѓото потекло на македонската династија се земаат како доказ дека Македонците во Македонија се дојденци те. освојувачи!

со македонските освојувања во хеленистичкиот период (сведоштвата за поранешниот период се малубројни) како и заради познатата клаузула, донесена за да се спречи отпорот и обновата на македонската држава, по поразот кај Пидна 168 г. п.н.е., според која машките претставници од истакнатиот слој постари од 15 г. морале да си одат од Македонија зошто: „... тие биле навикнати понизно да му служат на кралот, а на другите гордо да им заповедаат“ (Т. Liv. XLV, 32, 4). Раселени низ целиот антички свет со текот на времето ќе се претопат и разликата меѓу грчката и македонската ономастика се губи, така што тврдењето дека македонската ономастика била грчка е неточно.⁸ Но староседелечкиот елемент ќе опстои во зафрлените краишта на Г. Македонија, надживувајќи ја како хеленизацијата така и романизацијата. Така, една група на споменици кои имаат антропоморфна форма и се среќаваат на рабовите на Пелагониската рамнина покажува дека домашното население се повлекло пред освојувачите во понедостапните предели каде го сочувало не само својот тип на споменик, посведочен уште во архајскиот период,⁹ туку и добар дел од автохтоните имиња. Покрај имињата кои се типични за Македонија (Alkimos, Adymos, Glaukias и др.) и т.н.р., грчко-македонски имиња (Alexandros, Dionysios, Demetrios и др.) се среќаваат имиња кои не се ни грчки ни тракиски ни илирски (Beithus, Doules, Kotys, Mestikena, Mestylos и др.) и според Ф. Папазоглу¹⁰ му припаѓаат на најстариот слој во Македонија — Бригите. Остатоките пак на Бригите, кои во Македонија се споменуваат од устието на Еригон, преку Термајскиот Залив, сè до Струма (Str. VII, 327; Her. IV, 45, VII, 185; Plut. Brut. 45; Proc. De aed. IV, 4) мора да учествувале во етногенезата на античките Македонци, заради што и Стефан Бизантинецот (s.v. Brygias) ќе може да рече дека Бригите биле македонско племе во соседство на Илирите, при што ни го дава податокот на Хесихиј за градот Brygias во Македонија посведочен и во Itin, Hierosolymitanum (607, 2). Податокот на Ксант (Str. XIV, 68) дека Фригите дошле во Мала Азија по Тројанската војна покажува дека дел од Бригите од Македонија бил потиснат со дорската миграција. Бројот на епихорските имиња кои имаат аналогии во Мала Азија, чиј број со новите епиграфски наоди сè повеќе се зголемува, како и сродноста меѓу македонскиот и фригискиот јазик ја потврдуваат бригиската компонента во етногенезата на Македонците. Трегирањето на Бригите како посебен народ сè до римско време^{10a} не е прифатливо, бидејќи

⁸ R. Katičić, op. cit. стр. 352/3.

⁹ Во с. Живојно, Беранци и Градешница cf. Старинар, XV/VI, 1964/5 (1966) стр. 209 сл. 1.

¹⁰ Fanoula Papazoglou, Stèles anthropomorphes et amorphes de Pélagonie. Ziva Antika 27, 1977, стр. 135—150.

^{10a} Argiro B. Tataki, Ancient Beroea, prosopography and society, Athens 1988, 417 и 453, критички приказ. Н. Проева, Жива Антика, 39/1—2, 1989, стр. 103—108, посебно стр. 104/5, 107.

епихихорските — бригиските имиња посведочени се уште од III в. п.н.е. во срцето на Македонија (Ammia во Вергина, Берија, Тесалоники, Ammion во Пела итн.) а не само во зафрлените краеве така затоа не може да се толкуваат како *survivaunce*.

Освен јазикот за определувањето на етничката припадност важна е и религијата,¹¹ но за жал изворите за неа се грчки, а тесната поврзаност на македонската со грчката историја ѝ дала грчко руво (*interpretatio graeca*). Сепак сочуваните имиња на некои македонски божества и имињата на месеците кои се религијски (имиња на празници) како и негипичните епитети покрај грчките имиња на божествата, покажуваат дека таа се разликувала од грчката. Од претставите заслужува да се спомене онаа од Стоби со посвета на демоните на племето Antanoi¹² која претставува *interpretatio graeca* на локалното божество (Dyalos) преку ликот на Дионис. Во овој контекст спаѓа и раширеноста на култот на автохтоната мајка на боговите (бројни манумисии од Левкопетра) и на кападокиската божица Mâ¹³ (над 30 манумисии во Edessa — Воден, а во Грција непосредно) чија распространетост била овозможена заради поистоветувањето со некое македонско божество, чие име сеуште не го знаеме, особено ако се има предвид конзервативноста на Македонците во однос на туѓите култови. Така на пр. и во римско време во Македонија малку ги има малоазиските и египетските култови за разлика од другите провинции.

Најстарите податоци за Македонија се од Хомер кој ги споменува Пајонците како Тројански сојузници против Ахајците,¹⁴ потоа градот Amydôn, реката Axios и Ематија, но не и Македонија и Македонците. Но кога се знае дека старото име на Македонија било Ематија (Str. VII, fr. 11; Plin. NH IV, 10) јасно е дека станува збор за Македонија. Епонимните имиња на Македонија се Maketa (Hês., Katalogos gynaikôn) и Makedôn кои според некои лингвисти се грчки превод на нивното име.^{14a} За потеклото на Makedôn сочувани се три легендарни верзии: според една (Hes, фр. 9) тој бил син на Зевс и Тија; според друга (Apol. Bibl. III, 81) Makedôn бил еден од педесетте синови на аркадскиот крал Likaôn, преку кои се вклучени во грчката митологија и генеалологија за оправдување на грчката колониза-

¹¹ Херодот, VIII, 144: „ист јазик, и на боговите исти храмови и исти жртви“.

¹² L. Robert, Antanoi, *Revue des études grecques*, XLVII, 1934, стр. 32.

¹³ Nade Proeva, La déesse cappadocienne Mâ et son culte en Macédoine, *Živa Antika*, 33, 1983, стр. 169—183.

¹⁴ Сојузничтвото меѓу Пајонците и Тројанците е контраиндикативно за грчкото потекло на Пајонците, бидејќи војната против Троја ја водат сите грчки племиња заедно!

^{14a} M. Budimir, *De Macedonum nominis vi atque origine*, *Živa Antika* XVI 1966, стр. 176—180; P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris, 1974, t. III, s.v. Makednos; cf. L. Gindin, *L'élément — δαυ, — δου dans les langues anciennes de la partie continentale de la péninsule balkanique*, *Ancient Macedonia*, III, Thessaloniki, 1983, стр. 103—106.

торска политика на македонското крајбрежје, а според трета (Diod. I, 18, 1; 20, 3) син на египетскиот бог Озирис, очигледно направена за оправдување на македонската власт во Египет. Со оглед на тоа дека Орестидата се нарекувала Макета јасно е дека името Македонија го потиснало старото име Ематија најдоцна во 8/7 в. И Птолемај (III, 12, 16) за Ајга не вели дека е во Ботијаја туку во Ематија. Хомер пак знае за Пајонците кои како најисточно племе во Македонија имало врски со Тројанците, а тоа е време кога кај македонските племиња сеуште не била развиена свеста за припадност на еден народ. Во науката постојат различни мислења за нивната припадност: грчко, тракиско, илирско, илиро-тракиски мешанци (?!), преддрчки Индоевропејци.¹⁵ Во наративните извори Пајонците се дадени одделно и од Илирите и од Тракијците (Her. V, 14, VII, 185,¹⁶ VIII, 115, IX, 32; Thuk. II, 98; T. Liv. XXXIX, 53). Живееле меѓу Strumon (Струма) и Axios (Вардар) на исток до Родопите, граничејќи се со Тракијците, а на север со Автаријатите и Дарданците (Str. VII, 5, 1). Притоа сродноста на материјалната култура на Метохија и Санџак со Гласинац, овозможува Дарданците да се поврзат со Автаријатите или со сојуз на племиња под нивно водство.^{16a} Податокот на Страбон се однесува на времето на пајонската експанзија во Скопската котлина на сметка на Трибалите, а пред доаѓањето на Дарданците (IV/III в. п.н.е.). Во времето на воспоставување на македонската држава Пајонците како и Линкестите се опирале на централната власт на Аргеадите и за да ја избегнат дел од нив се повлекол на север од Демир Капија што може да се потврди и со археолошките податоци. Така населбата Кастанас која има континуитет до II в. п.н.е., по палењето во XI в. обновена е во X в. Слојот пак од VII в. покажува дека бројот на жителите е мален, што за В. Hänzeli¹⁷ е евентуално отселување на Пајонците на север. Таму Пајонците ќе имаат локални басилевси и времено, во кризните моменти на македонската држава ќе се осамосталуваат.

Во решавањето на етничката припадност на Пајонците како и на Македонците малку се користени археолошките извори бидејќи Македонија и просторно и тематски сеуште е недоволно испитана, посебно бронзениот период, но во последно време направени се обиди за интерпретација врз основа на досегашните материјални извори. Така појавата на рамни гробови (камени цисти) во Брегалничкиот крај за А. Јовано-

¹⁵ Преглед на мислењата кај R. Katičić, Poenci i njihov jezik, Živa Antika 27, 1977, стр. 25—31.

¹⁶ Наброени се племињата (genos) во Македонија и Македонците тука се спомнати во смисла на племе кое го дало општото етничко име.

^{16a} М. Гарашанин, Настанак и порекло Илира, Илири и Албанци, Београд, 1988, стр. 57—63.

¹⁷ R. Vasić, Praistorija Jugoslovenskih zemalja, t. V. Sarajevo 1987, стр. 709—711.

виќ „можеби е пајонизација“.¹⁸ Вакви гробови како во Повардарieto има од VI в.¹⁹ И Р. Васиќ,²⁰ мисли дека овие новини во покопувањето и во материјалната култура можат да им се припишат на Пајонците од Амфакситида. Податокот кај Тукидид, (II, 98—100) за походот на Ситалк 429 г. п.н.е во Македонија покажува дека долниот тек на Axios и Strumon се под власт на Аргеадите. Тумулите пак од старото железно време (I—II според М. Гарашанин) во Брегалничкиот базен имаат повеќе гробови со инхумација, како и во другите делови на Македонија (Вергина, Висо), радијално распоредени, додека тракиските само еден, што значи не може да се зборува за Тракијци, а поради материјалната култура (нема македонски бронзи) ниту за Пајонците кои сеуште не се дојдени туку најверојатно за Трибали.²¹ Бојосаната керамика работена на колце со оглед на малубројноста очигледно е импорт од Повардарјето. Крајот на железното време II—IV т.е. класичниот и хеленистичкиот период недоволно е испитан та затоа во науката има разни мислења. Бидејќи овие тумули се разликуваат од тракиските се земале како доказ за илирското потекло на Пајонците (а некои дури и на Македонците и тоа тумулите во Вергина!?)²² заради старото депласирано сфаќање дека на Балканскиот полуостров живееле само два народа, Илири и Тракијци. Меѓутоа, тумулот како гробна форма е општа појава на евроазискиот простор во младото железно време а не илирска специфичност.²³ И македонските бронзи имаат аналогии во Долна Македонија, а дотогашните, домашни традиции во материјалната култура ги нема. Преземен е само тумулот кој егзистира паралелно со цистите, сè до римско време.²⁴ Во архајскиот период Пајонија има ист култ на мртвите, инхумација во каменни цисти, како Пелагонија (во која од VII в. п.н.е. го нема тумулот, но културниот континуитет останува,²⁵ што укажува на еден автохтон пајонско-пелагониски етнички агломерат²⁶ кој е потврден и во наративните извори. Така Стра-

¹⁸ А. Јоваановиќ, Римске некрополе на тлу Југославије, Београд, 1984, стр. 136.

¹⁹ З. Георгиев, Праисториските наоди од Кочани и прашањето на рамните гробови во Брегалница, Год. Зб. ФФ Скопје 7 (33), 1981, стр. 65—77.

²⁰ *op. cit.* стр. 700.

²¹ За лоцирањето на Трибалите во источниот дел на Скопската котлина cf. Fanula Papazoglu, Srednjbalkanska plemena u predrimsko doba, Sarajevo, 1969, 47—54, што се потврдува со археолошкиот материјал во голема мера необјавен, кој е предмет на истражување на колегата З. Георгиев со кого повеќепати ја дискутирав оваа проблематика, за што му должам благодарност.

²² М. Korkuti, Studia Albanica, 2, 1969 стр. 193 cf. критички осврт на Fanoula Papazoglou, God CB1, XXV/23, 1987, стр. 204—206.

²³ А. Benac, Kult mrtvih na ilirskom području u praistoriskom dobu, Duhovna kultura Pira, Sarajevo, 1984, стр. 136.

²⁴ R. Vasić, *op. cit.* стр. 699.

²⁵ *Id. op. cit.* стр. 722.

²⁶ А. Јовановиќ, *op. cit.* стр. 132/3.

бон (VII, фр. 38) вели дека Пајонците и Пелагонци се нарекувале. М. Гарашанин мисли дека тоа не може да биде однос на староседелци и дојденци туку изедначување во даден момент.²⁷ Потврда за единственоста на овој агломерат има и кај Хомер: заедничкиот предок Pelegôn/Pelagôn епоним на Пелагонците и татко на Пајонскиот водач под Троја, Астеропај. Пелагон пак бил син на речниот бог Axios и Перибоја ќерка на Акесамен од Пајонија (II Ф. 141). На истото место Страбон вели дека Пелагонија порано се викала Орестида, а Полибиј (XXIII, 10, 4) дека Ематија порано Пајонија се викала, така што одделувањето на Пелагонците и Пајонците од Македонците е неаргументирано и нема потврди ни во археолошките извори. Така некрополата во Висои (IX—VIII в.) има паралели со онаа во Вергина (XI—VII в.) како и присуството на македонските бронзи со соседната женска фигура од постарата твр. „пластична“ група која поникнала во Орестида — Македонија (северозападна Грција). Верувањето пак во тракиското потекло на Пајонците засновано врз некои контрадикторни податоци во наративните извори,²⁸ мора да се отфрли бидејќи не се потврдува со археолошките извори.²⁹ Пајонија и Пелагонија се разликуваат од Тракија и во хеленистичкиот и римскиот период. Иако во Пајонија има тумули сè до римско време³⁰ тие се разликуваат од тракиските кои се мали и со хоризонтална стратиграфија на погребниот ритуал, додека пајонските се големи и со вертикална статиграфија, што би укажувало на слабеење на Пајонците и нивна тракизација,³¹ поточно речено тракиско влијание (некои истражувачи пак, задржувањето на тумулите го земаат како доказ за населеност на Брегалничкиот басен со Тракијци отсекогаш што претставува само грубо и шематско проицирање на оваа состојба во поранешните периоди) но не на цела Пајонија како што мислеше И. Венедиков³² туку само на источниот дел и не од Трибалите,³³ бидејќи тие не се Тракијци³⁴. Ј. Шашељ³⁵

²⁷ М. Гарашанин, Разматрања о македонском халштату, Старианар V—VI, 1954/6 стр. 39.

²⁸ Страбон, еднаш Тракијци VII, fr. 11, а другпат ги поврзува со Фригите VII fr. 38.

²⁹ Индикативно е тоа што тумулите од железното време II, во текот на железното време IV биле користени како основа за правење на нови тумули што укажува на етнички континуитет (cf. М. Гарашанин, Историја на македонскиот народ, т. I, гл. 1, Скопје, 1969, стр. 31) и ја побива тезата за доселување на Тракијци во Брегалничкиот басен.

³⁰ М. Гарашанин — Драга Гарашанин, Начинот на погребување и конструкција на кнежевската могила во Таринци, Зборник на штипскиот Народен Музеј, IV/V, 1975, стр. 193—200 и В. Санев, Могила од Кунови чуки кај с. Оризари, Кочанско, Зборник на Археолошкиот музеј во Скопје, VIII/IX, 1975/78, стр. 7—20.

³¹ А. Јовановиќ, op. cit. стр. 134.

³² И. Венедиков, Земитџ по средния Вардар, Скопје, 1943, стр. 43.

³³ М. Гарашанин, op. cit. стр. 39.

³⁴ Фанула Папазоглу, op. cit. стр. 54—68.

³⁵ Keltoi, Ljubljana, 1983, стр. 114.

мисли дека Пајонците од доцната праисторија потполно се стопиле со Македонците а А. Бенац³⁶ додава дека тоа не би било можно ако не биле сродни. Од 168 г. п.н.е. то нема географскиот поим Пајонија а се јавува новиот *Derriopos* за кој Ливиј (XXXIX, 53) вели дека е пајонска област.

Од друга страна пак Пајонците и Пелагонците се разликуваат и од Илирите, северно од р. Шкумбина: различен супстрат уште од енеолитот, за во железно време разликата да се зголеми.³⁷ На пошироката илirsка територија уште од преминот на бронзено во железно време како и во предримско време (IV/III в.) преовладува инхумација сè до I в. н.е.³⁸ Само во Охридскиот крај има биритуалност што е очигледно влијание од Илирите а не илirsка област. Во ономастиката на Западна Македонија од римско време има мал број на илirsки имиња.³⁹ Притоа еден дел од имињата кои порано се земаа како илirsки има аналогии во М. Азија што покажува дека станува збор за најстариот супстрат Бригите и Енхелејците кои во најстарите извори не се означени како Илири. Со тоа име ќе бидат опфатени подоцна со ширењето на интересот на Грците и Римјаните за овие области. И материјалната култура во долината на р. Девол, групата Бубушти-Трен, некрополата во Требениште со директни аналогии во Синдос гробницата од македонски тип во Д. Селце (IV/III в.) и металниот појас (војници со македонски штит кои се интерпретираат како илirsки?!) кој се разликува од трапезоидните појаси на илirsката територија (Гостиљ кај Скадарското езеро и Ошаниќ на Неретва)⁴⁰ покажуваат дека Енхелејците не се Илири.⁴¹

³⁶ Praistorija jugoslovenskih zemalja, t. V, стр. 772.

³⁷ М. Гарашанин, Настанак и порекло... стр. 25/6. И покрај културната унификација на металните предмети (пред сè накит и садови) во железното време II на целиот Балкан, постојат бројни локални варијанти како индикации за локални работилници, пред сè на Халкидик и особено во железното време III (некрополата во Требениште, која покажува и малоазиско влијание фибули од малоазиски тип и сл. cf. М. Гарашанин, op. cit. стр. 28/9) што јасно покажува дека металните предмети не можат да им се припишат на Илирите, како досега. Фактот пак дека вакви метални предмети не се користеле во Грција (М. Гарашанин, op. cit. стр. 28) уште еднаш ја покажува етничката разлика меѓу Грците и Македонците.

³⁸ М. Garašanin, Pogrebni obiçaji kod Ilira u rimsko doba, Duhovna kultura Ilira, стр. 155.

³⁹ Наде Проева, Антропономијата во западниот дел на СР Македонија во античко време, „Грчко-римска антика во Југославија и на Балканот“, Скопје, 1989, во печат.

⁴⁰ Покрај трапезоидните појаси во Гостиљ се најдени и 3 со правоаголна форма и според А. Jovanović, God. СБИ XXVII/25, 1989 стр. 123—130 се резултат на пропаганда на двата последни Антигониди за вклучување на Ардијејската држава во антиримската коалиција.

⁴¹ Наде Проева, Onomastika i etnička struktura zapadnog dela SRM u antičko doba, God. СБИ XXVIII, 1990, во печат.

Дефинитивното решавање на горните прашања не е можно без критичка анализа на наративните извори и нивно контролирање со ономастичките, лингвистичките и материјалните извори кои засега се малубројни. Македонската историја сеуште се проучува како дел на грчката, а нејзините институции иако ги нема во грчкиот свет се нарекуваат грчки,⁴² наместо да се тргне од самата Македонија и нејзините специфичности. Ако политичкото уредување на Македонците е единствено во тој свет, ако нивните институции се различни од хеленските т.е. самородни кои континуирано егзистираат и покрај влијанијата од Хелада, ако супстратот им е различен (Бригите не се посведочени во Хелада!) тие не можат да бидат Грци, а Хелени не биле ни во антиката. До слични заклучоци дојде и И.Пудиќ кој македонскиот јазик го доведува во врска со јазикот на североисточните Фригијци како и на предгрчките Индоевропејци.⁴³

NADE PROEVA

UNE CONTRIBUTION DE L'HISTOIRE DES MACÉDONIENS ANTIQUES

Résumé

Une analyse des sources narratives bien connues (déjà maintes fois interprétées) sur la langue, identité ethnique des anciens Macédoniens et de la tradition légendaire sur les Argéades, appuyée par les données onomastiques, prouve que:

a) les données d'Herodote (VIII, 43, 137—8) n'égalent pas explicitement les Doriens avec Macédoniens.

b) les Macédoniens pour les Hélénes étaient barbares (autre langue, religion et coutumes, éléments pour définir l'ethnos, Her. VIII, 144). Cette notion n'est pas le resultat d'un conflit entre Philippe II et Athènes comme le pensent M. Errington et M. Hatzopoulos⁴, car ils sont appelés barbares dans les sources du Ve. s. (Trasimachos, Pseudo-Herodotes).

c) L'origine de la dynastie macédonienne est d'Argos Arestikon (App. Syr 63) et non pas d'Argos de Péloponèse car aucune source ne le dit explicitement, ce qui est confirmée par Maketa, soit le vieux nom d'Orestide.

d) les Pélagoniens sont une tribu macédonienne (la Pélagonie s'appelait jadis Orestide, Str. VII, fr. 38) ainsi que les Paiones qui s'appelaient aussi Pélagoniens (Str. ib.), ceci est confirmé par l'ancêtre commun Pélègon/Pélagon, père d'Asteropaios, le chef des Paiones les alliés des Troiens. Cette coalition est contradictoire

⁴² Наде Проєва, Жива Антика, 38, 1988, стр. 117.

⁴³ I. Pudić, Staromakedonski jezik, God. CBI, VIII/6, 1970, стр. 183.

aavec l'origine grecque supposée des Paiones, car la guerre était menée par les tribus grecques! D'autre part l'Emathie jadis s'appelaient Paionie (Pol. XXIII, 10, 4).

e) l'ancien nom de Macédoine soit Emathie (II. XIV, 226; Str. VII, fr. 11; Plin. NH IV, 10) était remplacé par celui de Macédoine par la constitution d'état d'Argéades (Orestide = Maketa) au plus tard à 8/7 s. avec la conscience d'appartenance à un peuple.

f) les noms épichorique en Macédoine qui ont l'analogie en Asie Mineure se rattachent aux Bryges qui auraient dû participer à l'ethnogénèse des Macédoniens. Les restes des Bryges, émigrés en Asie Mineure après la guerre de Troïe (Str. XIV, 68) sont mentionnés en Macédoine par: Her. IV, 45; id. VII, 185; Str. VII, 327; Etienne de Bysante, s. v. Brygias. Certaines noms macédoniens se sont répandus à l'époque hellénistique avec les Macédoniens, et avec l'émigration des nobles Macédoniens, âgés plus de 15 ans, après la défaite à Pydna (cf. T. Liv. XLV, 32, 4).

g) la religion macédonienne malgré l'allure grecque (interpretatio graeca) était différente: les noms des divinités, leurs épithètes sur les inscriptions, les noms religieux (noms des fêtes) des mois, la prédilection du culte de Mâ cappadocienne¹³ (sûrement identifiée avec une déesse locale encore inconnu), interpretatio graeca (Dionysos) de divinité locale (Dualos?) de la tribu Antanoi sur le relief de Stobi¹² etc.

Les données des sources narratives sont confrontées avec les sources archéologiques et montrent une unité du culte des morts en Macédoine Basse, Pélagonie et Paionie. Il n'y a que dans la région de Bregalnica, où une partie des Paiones s'est retiré (VIe s.) pour éviter le pouvoir central d'Argéades, que l'on trouve des tumulus, mais différents de ceux en Thrace. Il s'agirait de la vieille tradition des Tribales qui ne sont pas des Thraces³⁴. La culture et le culte des morts de ces régions diffèrent aussi d'Illyrie sauf dans la région d'Ohrid où il y a les influences illyriques. Mais la culture dite Boubousti-Tren, et la tombe du type macédonien à Basse Selce, ainsi que la ceinture avec une représentation des soldats au bouclier macédonien, différente des ceintures illyriennes⁴⁰, montrent que les Enchéléènes et Dassaretes ne sont pas des Illyriens⁴¹. L'Enchéléènes dans les sources les plus anciennes ne sont pas des Illyres (Hec. fr. 73; Her. IX, 42—43; Apol. Bibl. 3, 54) et ils seront englobés plus tard avec l'augmentation d'intérêt des Grecs et Romains pour cette région.³⁸

Pour arriver à de justes résultats il est indispensable d'étudier l'histoire de Macédoniens du point de vue macédonien et non pas comme une part de l'histoire grecque, car leurs institutions civiques et militaires sont uniques dans le monde grec avec une continuité d'époque archaïque malgré l'influence hellénique. L'analyse linguistique des glosses montre que les mots qui ne peuvent pas s'expliquer par l'étymologie grecque sont les plus nombreux, probablement dû au composant indoeuropéen pré-grecque⁴³. La pa-

renté avec la langue thracienne ainsi que les analogies d'Asie Mineure pour les noms épichoriques de la Macédoine confirment le composant brygien dans l'ethnogenèse des Macédoniens. Les Bryges n'ont pas pu participer dans l'ethnogenèse des Hellènes, car ils ne sont pas attestés en Hellade. Outre la différence des composants ethniques, ce qui contribua à séparer les Macédoniens du Hellènes ce fût leur histoire politique.